

POWSTANIE GODZINEK O NIEPÓKALANYM POCZĘCIU NAJŚWIĘTSZEJ MARII PANNY Z MODLITW WACŁAWA

W toku badań nad przejawami dogmatu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny w polskiej liturgii średnio-wiecznej¹⁾ wyszły na jaw pewne dane rzucające nieco nowego światła na autorstwo i czas powstania „*Godzinek o Matce Bożej*” znanych z kodeksu budapeszteńskiego „*Modlitw*” sporządzonego przez Wacława Ubogiego z Brodni.

Dotychczasowe poglądy w tej sprawie opierały się przede wszystkim na wiadomościach podanych przez Władysława Wisłockiego na posiedzeniu Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności w dniu 5 listopada 1883 roku.

Czerpali z nich: Lucyan Malinowski²⁾, Antoni Prochaska³⁾, Korbut⁴⁾, Aleksander Brückner⁵⁾, Roman Pilat⁶⁾.

Trzej pierwsi stwierdzają z całą pewnością, że autorem „*Godzinek*” jest bł. Władysław z Gielniowa, który ułożył je dla bractwa św. Anny przy kościele bernardynów na

---

¹⁾ Ks. Julian Wojtkowski — *Wiara w Niepokalane Poczęcie Najświętszej Marii Panny w Polsce w świetle średniowiecznych zabytków liturgicznych. — Studium historyczno-dogmatyczne. 2 tomy, Lublin, 1952. (Maszynopis).*

²⁾ Malinowski Lucyan Dr (wyd.) — *Modlitwy Wacława — Zabytek języka polskiego z XV wieku — Kraków 1887.*

³⁾ Prochaska Antoni — *Modlitewnik czy godzinki staropolskie? (Wacława). — Famiętnik literacki XIII (1914—1915) 50—52.*

⁴⁾ Korbut — *Literatura Polska* tom I (1929) 79 n.

⁵⁾ Brückner Aleksander — *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej — tom III — Legendy i modlitewniki — Warszawa 1904, str. 100.*

⁶⁾ Pilat Roman — *Historia Literatury Polskiej od czasów najdawniejszych do roku 1815. — Tom I cz II. Literatura średniowieczna w Polsce do wieku XV — Warszawa, 1926, s. 440—2.*

Stradomiu. Dwaj ostatni bardziej precyzują swe twierdzenia. I tak według nich „*Godzinki*” są tłumaczeniem z brewiarza dokonany w drugiej połowie XV wieku (Pilata), bł. Władysława zaś około 1475 roku miał ułożyć „*Modlitwy o św. Annie*”

Pozostawiając na uboczu kwestię „*modlitw o św. Annie*” postarajmy się zasadniczo słuszne stanowisko Profesorów Brücknera i Pilata spreeczować i uzupełnić.

*

Cofnijmy się myślą do siedemdziesiątych lat wieku piętnastego. Na Stolicy Piotrowej Papież-Franciszkanin Sykstus IV (1471 — 1484). W teologii zacięte spory — na polu mariologii ścierają się dwa poglądy: skotystyczny, głoszący Niepokalane Poczęcie i tomistyczny uznający jedynie uświęcenie w łonie matki.

Jednym z teologów opowiadających się wówczas po stronie Skota był uczony włoski Leonard Nogarol, franciszkanin, duchowny weroński, protonotariusz apostolski. Sławę teologiczną zdobył on sobie nie tyle dysputą o szczęśliwości niebieskiej⁷⁾, czy traktatem o wieczności świata⁸⁾, ile właśnie ułożeniem oficjum brewiarzowego na uroczystość Poczęcia Matki Boskiej, zwanego od incipitu pierwszej antyfony I Nieszporów: „*Sicut lilium*”

Oficjum to zawierające wyraźną wiarę w niepokalaność Poczęcia Marii, przedłożył Ojcu św. do poprawy, zatwierdzenia i udarowania odpustami. Sykstus IV przychyłając się do prośby wydał konstytucję „*Cum praeexcelsa*” w dniu 28 lutego 1476 roku⁹⁾ nie tylko zatwierdzając godziny, ale nadto zalecając je i darząc odpustami identycznymi do odpustów święta Bożego Ciała.

---

⁷⁾ „*Anne intellectu beati efficiuntur homines, an ipsa voluntate*” — *Vincentiae* (1485). (Na podstawie Hurtera: *Nomenclator Litterarius Theologiae Catholicae* — Insbruk 1906 — tom II kol. 1009).

⁸⁾ „*De mundi aeternitate*” — Venetiis 1486. (Hurter).

⁹⁾ *Corpus Iuris Canonici* — Extravagantes communes III, 12, 1, Denzinger — Bannwart Nr 734.

Od tej chwili oficjum Leonarda Nogarola szybko zaczyna się rozszerzać po całym świecie, już nawet w ciągu wieku XV.

W zwycięskim swym pochodzie dotarło ono także i do Polski. Do dziś dnia znajdujemy jego egzemplarze w zbiorach średniowiecznych naszych bibliotek. Trzy z nich posiada obecnie Biblioteka Uniwersytecka Wrocławska w inkunabułach.

Nr 311 — *Brewiarz Rzymski* wyd. w Wenecji w 1485 r. —
pochodzi z Kolegiaty Głogowskiej.

Nr 312 — *Brewiarz Rzymski* — Norymberga 1486 — z biblioteki im. Milicha w Zgorzelcu.

„Rkp B 1937” — *Brewiarz Franciszkański* — Wenecja 1849 —
z biblioteki klasztoru bernardynów we Wrocławiu.

We wszystkich trzech kodeksach oficjum znajduje się na samym końcu, jako pewnego rodzaju dodatek, podczas gdy w tekście pod dniem 8 grudnia jest inne, starszego pochodzenia (sięga wieku poprzedniego, lub nawet jeszcze dalej w przeszłość).

Inaczej jest w brewiarzu mniejszym Biblioteki Uniwersyteckiej Warszawskiej — Rkp. Nr 3.2.14. Tu bowiem godziny nogarolowe znajdują się pod właściwą datą — lecz są za to przerobione na system dwunastolekcyjny i nieco w pewnych miejscach przykrócone. Niewyjaśniona proveniencja oraz dość późne pochodzenie (może nawet początek XVI wieku) stawiają ten zabytek na drugim miejscu.

Godzinki o Matce Bożej z „*Modlitw Wacława*” stanowią także swoistą przeróbkę oficjum Nogarola, są bowiem dosłownym niemal tłumaczeniem pewnej jego części. Przekład obejmuje części zmienne (i stałe) prymy, tercji, niemal całej seksty oraz zakończenie komplety (zaczepnięte z innego źródła), zgodnie z poniższym zestawieniem.

Oficjum Nogarola

Godzinki o MB — Wacława

P r y m a :

Domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudinem dierum. Alleluia.

A n t i f o n a Na dom twoy panye zaleszy swiotosc

v. Adorate scabellum pedum eius,
quoniam sanctus est.

Tercja:

Hec est domus Domini firmiter edificata, bene fundata super firmam petram. Alleluia.

v. Confortavit seras portarum tuarum, quia sedes et virga directionis tu es.

Magna erit gloria domus istius novissime plus quam prime, et in loco isto dabo pacem, dicit Dominus, quia Evam matrem cunctarum gentium corpore superat Maria, que est Mater Dei et gratie. (Deo gratias).

Libera me ex ore leonis. Alleluia.
Alleluia.

v. Et a cornibus unicornium humilitatem meam. Alleluia.

Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto

Libera me ex ore leonis. Alleluia,
Alleluia.

v. Erue a framea Deus animam meam. Alleluia.

r. Et de manu canis unicum matrem meam. Alleluia.

Deus qui per Immaculatam Virginis Conceptionem dignum Filio tuo habitaculum preparasti. concede quesumus, ut sicut ex morte eiusdem Filii tui previsa eam ab omni laeae preservasti, ita nos quoque mundos eius intercessionem ad te pervenire concedas, per eundem Dominum, Nostrum Jesum...

chwalczye lawka nogam iey bo-
czciem swiothy jesth

Antifona Ten jest dom panyenskj mocnye sprawiony dobrze vstawiony na mocney opoczce alleluia.

Capitulum Wielka bandze chwala domu temu poslednemu wiatsza nysz pyrwemu. a na myesczu thim dom pokoy Rzekl pan abocziem yewØ matkØ wszechludzi. czalem zwicza maria. ktora jest matkØ bozØ y laski Bogu dzianky

Responsorium Wibawilesz mie panye z vstlwowowich alleluia alleluia Wibawilesz mie panye z vstlwowowich alleluia alleluia

Wirszik I tesz od rogow jedno-roscza pokora moia alleluia alleluia Chwala bacz bogu oczczuny sinu y duchu swiatemu

Wibawilesz mie panie z vstlwowowich alleluia alleluia

Wirsik Wirwi od nierzØdnosci boze dusza moia alleluia

A y z ranky nierzØdne y iedina mathka moia alleluia.

Modlitwa. Bozi ktori jesz przez niepokalana dzevicze poczancze sprawylesz dostoiny a swiatj przybitek twoiemu synowi milemu. proszimiciØ racz nam dacz. Bo jako przez gorzskØ smierz tego to sina twego milego. ti szsama od wszey zmazy y zakalu zachowacziesz raczil tako y nas mili panye criste tey miley panni zaslugami y proszbami raczi ktobie nam dacz przydz y stoba myeskacz A to przez tego samego iesussa sina bozego Amen

Seksta:

Fundavit eam Altissimus, qui super maria fundavit eam, et super flumina preparavit illam. Alleluia.

v. Edificabo ei domum fidelem.

Porta hec clausa erit peccato et non aperietur, quoniam Dominus Deus ingressus est per eam, eritque clausa a principio sue formationis.

r. Erue a framea Deus animam meam. Alleluia. Alleluia.

v. Et de manu canis unicum matrem meam. Alleluia.

Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto

Erue...

Antifona A ona nawisszi stworzil ktory na wodach wfundowal ona alleluia

Capitulum Ulyczka ta zamknyona bądze grzechowi a nye handze othworzona. a bocziem pan bog wszedl przez ona y bandze zamknyona od poczantku swego stworzenya Bogu dziŹki

Responsorium Wirwi od nyrządności boze duszą moją alleluia alleluia.

Wirszika y zranki nyrzŹdnej yedina matka moia alleluia alleluia Chwala oczczu y sinu y duchu sw Źtemu

Wirwi od nyrzan (brak kart ośmiu w rękopisie).

Inne źródło

Kompleta

Concede quesumus misericors Deus fragilitati nostre presidium, ut qui Sancte Dei Genitricis Virginis Marie Conceptionam celebramus, intercessionis eius auxilio a nostris iniquitatibus resurgamus.

Modlitwa proszimi cie myloserny panie krewkosci nasszey pomoci yze ktorzi naswiŹtszey dzewici mariey gey Szwiante poczŹcze czynyemy gey pomoczŹ od naszich zlich zlosci powstalibiszmy. przez onego ktori ma przydz sandzicz ziwe y martwe y swiat przez ogien Amen

Przytoczone teksty zostały zaczerpnięte z następujących źródeł:

Godzinki — z drugiego wydania *Modlitw Wacława* opracowanego przez Lucyana Malinowskiego Kraków 1887.

Oficjum Leonarda Nogarola — na podstawie Ink 311 Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu

Modlitwa z komplety — tekst łaciński na podstawie kodeksów
wyliczonych w przypisach ¹⁰⁾.

Modlitwa jest ciekawa z tego względu, że nie występuje w oficjum Nogarola, ale w oficjum „*Alma promat Ecclesia*” używanym na terenie Polski centralnej (Kraków, Łowicz, Włocławek) mniej więcej od końca wieku XIV począwszy poprzez cały wiek XV. Umieszczenie więc tej modlitwy jest dowodem przywiązania tłumacza do rodzinnego kultu Poczęcia Matki Bożej.

*

Resumując powyższe wywody dochodzimy do przekonania, że *Godzinki o Matce Bożej z Modlitw Wacława* są tłumaczeniem oficjum o Niepokalanym Poczęciu ułożonego przez *Leonarda Nogarola*. Nadto, że przekład ten został dokonany nie wcześniej niż w roku 1476.

---

¹⁰⁾ Ze zwyczajem odmawiania tej modlitwy w komplecie święta Poczęcia NMP spotykamy się w następujących rękopiśmiennych brewiarzach średniowiecznych:

Biblioteka Semin. Duchownego w Kielcach — Brewiarz rkp. z XV w.

Biblioteka Jagiellońska — rkp. 1255, 1256.

Biblioteka Kapitulna Krak. — rkp. 22 (28); 23 (30); 24 (31); 25 (32).

Muzeum Czartoryskich — rkp. 2780.

Biblioteka Kapitulna w Łowiczu — rkp. 8.

Biblioteka Kapitulna Włocławska — rkp. 13.

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu — rkp. I F 448 (Żagań), oraz jedyny inkunabuł: Inc 314 (Brev. Misnense).